

Микола Яцюк

Внутрішньоцерковні течії в Харківській єпархії Українського Екзархату Руської Православної Церкви в 20-х роках ХХ століття

Досліджено виникнення внутрішньоцерковних течій на єпархіяльно-регіональному рівні в межах тогочасної Харківської єпархії Українського екзархату Руської православної церкви. Автор зосередив свою увагу на автокефальній, обновленській і лубенській течіях, що існували на цих теренах. Наведено численні факти внутрішньоцерковної боротьби за храми та вірян, а також доведено безпосереднє втручання органів радянської влади у справи РПЦ. Це втручання мало системний характер і призвело до перманентної кризи в церковно-православному середовищі на Харківщині аналізованого періоду.

Ключові слова: церква, внутрішньоцерковні течії, церковний розкол, Харківська єпархія, радянська влада, держава, криза

Історія появи внутрішньоцерковних течій на території Українського екзархату (УЕ) Руської православної церкви (РПЦ) в Україні ХХ ст. ще недостатньо вивчена. До наукового обігу залучено лише невелику кількість існуючих архівних джерел з цього питання. На наш погляд, згадана тема є актуальною з огляду на фундаментальні зрушення, що відбувались у зазначений період. Ці зрушення не могли не торкнутись і церковно-православного життя. Його політизація, односторонні адміністративні рішення, різноманітні маніпуляції віруючими оберталися для народу кривавими трагедіями. Історія РПЦ в Україні взагалі не знає широких реформаторських рухів. Вони здебільшого інспірувалися діями світської влади, які ініціювали певні політичні переорієнтації й намагалися пристосувати до них РПЦ. Як наслідок – руйнувалися існуючі церковні структури, церковно-православна ієрархія, ворогували різні групи вірян, а непокірних репресували¹.

Історія виникнення внутрішньоцерковних течій 1920-х рр. в Українському екзархаті РПЦ (у деяких історичних джерелах і дослідженнях їх називають розколами) буде значною мірою незрозумілою, якщо її почати з опису самого факту того чи того розколу, не беручи до уваги руху за реформу Православної церкви та оновлення церковного життя, яке почалося ще за часів першої російської революції 1905-1907 рр. і подій 1917-1920-х рр. 12 грудня 1904 р. царський уряд Росії пообіцяв запровадити закон про віротерпимість. У відповідь петербурзький митрополит Антоній Храповицький у записці до Миколи II зауважив, що такий закон поставить Руську православну церкву в нерівне

становище: інші релігії будуть користуватися свободою, і тільки православна залишиться під дріб'язковим контролем з боку держави. Він просив дозволу скликати всеправославну нараду духовенства і мирян без представників уряду для вироблення системи автономного існування Церкви та звільнення її від чиновницьких лещат.

Сучасна українська історіографія накопичила порівняно невелику кількість наукових праць, в яких висвітлюється минуле Харківської єпархії УЕ РПЦ доби сталінського терору. Можна стверджувати, що спеціальних наукових досліджень, присвячених природі походження, генезі та суспільно-політичним, церковно-організаційним наслідкам існування внутрішньоцерковних течій у цій єпархії вказаного періоду немає. Здебільшого це тільки загальні напрацювання. Зокрема, за авторством М. Матвієнка свого часу вийшла докладна «История Харьковской епархии (1880-1988)»², де згадано також і про автокефальну, обновленську та лубенську течії. Монографія М. Матвієнка містить деякі статистичні дані, що відображають стан Церкви в Україні й на Харківщині. Проте автор обмежився суто описовим підходом для з'ясування коренів подібного явища в історії УЕ РПЦ 20-х рр. XX ст. У 2009 р. ізіумський архієпископ Онуфрій опублікував синтезу «История Харьковской епархии 1799-2003»³. Дослідник зібрав великий фактичний матеріал, численні світлини, що робить назване видання доволі презентабельним. Але, на жаль, відсутній історико-аналітичний компонент, який дозволив би чітко виділити певні досягнення в розвитку Харківської єпархії, а також помітити безпосередній зв'язок суспільно-політичних процесів із церковним життям, зокрема в контексті існування внутрішньоцерковних течій у Харківській єпархії УЕ РПЦ.

Джерельною основою пропонованої статті стали документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Державного архіву Харківської області.

Метою дослідження є спроба проаналізувати причини появи, розвитку, церковно-організаційний вплив на керівні й виконавчі структури Харківської єпархії УЕ РПЦ у 1920-ті рр. автокефальної, обновленської, а також лубенської внутрішньоцерковних течій. На наш погляд, важливо також показати вплив атеїстичного суспільно-політичного середовища радянської влади на стан Православної церкви на Харківщині. Автор не ставить за мету підтвердити або спростувати визначення перелічених внутрішньоцерковних течій як розколів. У цій статті доцільніше з'ясувати динаміку церковно-державних відносин 20-х рр. XX ст. крізь призму антирелігійної політики радянської влади, з одного боку, і виникнення та поглиблення кризових явищ у самій Церкві внаслідок такої політики, з іншого боку.

Справді, церковно-державні відносини, які становлять сукупність історично складених форм взаємозв'язків державної влади та конфесійних інститутів,

великою мірою визначаються цивілізаційним укладом, притаманним для країни у певний період. Тому при розгляді взаємин держави та Церкви потрібно взяти до уваги специфіку історичного, соціально-політичного й культурного характеру. Можна стверджувати, що для України така специфіка полягала в проблемі невирішеного питання автокефалії.

У 1920-ті рр. Церква зазнавала чималих гонінь і свідомо ізольовувалася радянськими органами влади від виконання будь-яких соціальних завдань. При цьому держава стимулювала розколи внутрішньоцерковного життя для ослаблення позицій Церкви в цілому. Взагалі, основними особливостями церковно-державних відносин у ХХ ст. були диктат атеїстичної ідеології та пов'язане з ним придушення діяльності Церкви, націлене на повне витіснення релігії з життя суспільства.

Як відомо, на I Всеукраїнському православному церковному соборі в Києві, який працював з 14 по 30 жовтня 1921 р. в Софії Київській, було проголошено три головні засади УАПЦ – автокефалію, соборноправність, українізацію. 23 жовтня 1921 р. оформлено організаційну структуру УАПЦ. Цього дня соборною виборністю через апостольську наступність висвячено на митрополита київського і всієї України настоятеля храму Святої Софії протоієрея Василя Липківського⁴.

Показово, що у Харкові ще 24 травня 1921 р. сформувалася перша група, яка заснувала автокефальну парафію. Її звернення до Всеукраїнського центрального виконавчого комітету щодо виділення храму для богослужінь було задоволене. 28 листопада 1921 р. ВУЦВК вирішив передати автокефальним у Харкові Благівіщенський собор, про що було поінформовано архієпископа Нафанаїла як голову Харківської єпархії УЕ РПЦ⁵.

Ця ухвала ВУЦВК стала початком гострого внутрішньоцерковного конфлікту за сакральні споруди між прихильниками автокефалії та прибічниками РПЦ. На деякий час гору взяли другі, залишивши під своїм контролем Благівіщенську святиню міста. Проте 14 лютого 1922 р. на засіданні Раднаркому УРСР знову постановили передати церкву під юрисдикцію УАПЦ. Коли 20 лютого до Благівіщенського собору завітали представники Губюсту, щоб виконати це розпорядження влади, віряни Харківської єпархії УЕ РПЦ стали на його захист. Відбулися навіть сутички парафіян з кінною міліцією та загоном солдатів. Після цього інциденту постанова Раднаркому УРСР від 14 лютого 1922 р. була скасована.

Не виникає сумніву, що цей конфлікт у Харкові між УАПЦ і РПЦ навмисно спровокувала влада. Вона не могла не розуміти трагічних наслідків свого попереднього рішення, хоча б з огляду на те, що Благівіщенський і Успенський храми в місті мали статус кафедральних. Їхня належність до тієї чи іншої

Церкви завжди болісно сприймалась опонентами. До того ж самі автокефали просили виділити їм лише Миколаївську святиню, а не кафедральний собор⁶. Незабаром за розпорядженням Раднаркому УРСР до УАПЦ відійшла Миколаївська церква, у якій вони з 12 березня 1922 р. почали богослужіння. Її настоятелем 9 травня того ж року обрано протоієрея Леонтія Юнакова, який переїхав до Харкова з Полтави.

Напередодні передачі представникам автокефальної течії Харкова Миколаївського собору радянська влада в особі місцевого губвиконкому намагалася спровокувати ще один, тепер уже міжцерковний конфлікт. Харківський губвиконком вирішив віддати автокефалам Свято-Троїцький храм, який належав старообрядцям. Обурені цим харківські єдиновірці в адресованому губвиконкомові зверненні повідомили про наміри захищати свою церкву всіма силами. Уповноважений дати відповідь на ці погрози міських старообрядців губюст заявив, що радянська влада не сприймає ультиматумів з боку будь-яких релігійних осередків Харківщини, всі культові споруди є власністю держави і трудового народу, а не священників та вірян, і кожне ухвалене рішення щодо долі певної культової споруди обов'язково буде виконано. Проте нацькувати автокефальну православну громаду на православних старообрядців харківські чиновники все ж таки не наважилися. Губвиконком скасував свою постанову в цій резонансній справі.

У Харківській губернії автокефальна течія не здобула численних прихильників ані серед священнослужителів, ані серед православних парафіян. Ідеї самостійного статусу українського православ'я в цьому регіоні не мали широкої підтримки. Місцеве населення традиційно тяжіло саме до московської гілки православ'я. Цим і пояснюється обмежене представництво автокефальної течії на теренах тогочасної Харківської єпархії УЕ РПЦ. На 1924 р. автокефальним належало сім парафій: Різдва Богородиці в м. Мерєфі, Різдва Богородиці у Двурічному Куті, в слободі Мурафа Богодухівського повіту, св. Миколая в с. Солоницівка Харківського повіту, а також Трьохсвятительська церква в слободі Ольшани Харківського повіту, Покровські храми в с. Павлівка Сумського повіту та с. Пархомівка Охтирського повіту⁷.

Місцеве керівництво Автокефальної церкви резидувало в Харкові на вул. Залютина, 67, де розміщувалась окружна церковна рада. При ній і проживали архієпископ Олександр Ярошенко, єпископ Петро, архієпископ (з 1924 р.) Феодосій.

Уже 1926 р. радянська влада розпочала репресії проти представників харківської автокефальної течії. Цього року харківському і полтавському архієпископові Олександру було заборонено здійснювати богослужіння⁸. Його навіть заарештували й відправили до Москви, а 18 червня 1926 р. заслали до Ташкента. Саму ж УАПЦ, як знаємо, остаточно знищено в СРСР у 1930-ті рр.

Поряд з масовими репресіями проти Православної церкви в УРСР, широкомасштабною антирелігійною пропагандою комуністична влада нищила РПЦ в Україні ще й з допомогою обновленців. З'явилися вони спершу в Росії. Там група церковнослужителів відділилася від Патріаршої Церкви й заснувала власні релігійні об'єднання: «Жива Церква» протоієрея Олександра Введенського і священника Володимира Красницького, «Союз церковного відродження» єпископа Антоніна Грановського та ін. Вони хотіли ліквідувати монастирі, усунути від церковного управління єпископів-ченців, замінити патріарше керування на колегіальне тощо. 16 травня 1922 р. в Москві установчі збори «Живої Церкви» організували Вище церковне управління (ВЦУ) на чолі з владикою Антоніном Грановським. Слід зазначити, що обновленський рух в УРСР мав поміркований характер щодо реформування церковних канонів. Обновленці в Україні не запроваджували т. зв. білого єпископату, не допускали й укладання другого шлюбу овдовілими клириками. Українська гілка обновленців налагодила тісні зв'язки з ВЦУ в Москві, сподіваючись отримати від нього омріяну автокефалію, в якій їм було відмовлено патріархом Тихоном⁹. Деякі українські впливові архиєреї схвалювали обновленський рух, вважаючи його реформаторським. Серед них, зокрема, й Харківський архієпископ Пимін, якого згодом обрано митрополитом київським.

У Харкові колишній священник Костянтин Смирнов разом зі своїми прибічниками підтримав московський реформаційний рух. Митрополит Антоній Храповицький номінував його настоятелем Вознесенського храму в Лебедині. Організаційне оформлення групи церковного обновлення в Харківській єпархії відбулось у середині липня 1922 р. У клубі «Грядущее» з 14 по 16 липня проходили збори харківських обновленців, у яких взяло участь близько 100 осіб.

Плани обновленців були масштабними. Перш за все вони хотіли захопити церковну владу в Харківській єпархії. Керуючись власним статутом групи «Жива Церква», прихильники обновленської течії 22 серпня 1922 р. створили Харківське єпархіальне управління (ХЄУ). 13 вересня 1922 р. ВЦУ визнало законність ХЄУ, призначивши уповноваженим по Харківській єпархії протоієрея Євгена Белінського. 30 березня 1923 р. на його місце харківський комітет групи «Жива Церква» обрав Серафима Ляде¹⁰. Продовжуючи наступ на Патріаршу Церкву, обновленці наприкінці серпня 1922 р. захопили канцелярію єпархіального управління й указом від 31 серпня зобов'язали священників відвідувати збори для слухання доповідей про «Живу Церкву». Зауважимо, що місцеве духовенство змушене було підкорятися розпорядженням обновленців. Після попереднього запису відвідувачів цих лекцій у повітах почали відбуватися заплановані збори.

Зрозуміло, що без підтримки держави обновленці не змогли б так вільно й успішно діяти – не тільки на території радянської України, а й у межах

Харківської єпархії. З моменту своєї появи вони постійно спілкувалися з більшовиками. Так, ще 15 серпня 1922 р. протоієрей Володимир Красницький інформував М. Калініна про те, що 34 єпископи РПЦ, серед яких, до речі, й харківський архієпископ Нафанаїл, будуть звільнені зі своїх посад як вороги «Живої Церкви» та радянської влади¹¹. Реєстрація Харківським губкомом статуту «Живої Церкви» 19 вересня 1922 р. стала початком обновленського розколу в Харківській єпархії РПЦ.

У той час як патріарх Тихін за наказом комуністичної влади перебував під домашнім арештом, російські обновленці заочно позбавили його сану. Фактично, це був церковний переворот у самій РПЦ. Відомо, що харківським обновленським рухом керували з Москви. Саме там заходилися підшукувати лояльного архиєрея для обновленської кафедри в Харкові. Проте це виявилось не так просто. Спершу ВЦУ обрало для Харкова костромського і галицького архієпископа Серафима, але невдовзі цю ухвалу скасували. Замість владики Серафима очолити місцеву кафедру було доручено єпископові Макарію Крестецькому, вікарію Новгородської єпархії, який тимчасово перебував у Чернігівській єпархії. Однак і цей архиєрей не з'явився в Харкові. 22 грудня 1922 р. ВЦУ призначило єпископа Миколая Федотова керуючим Харківською єпархією, надавши йому сан архієпископа, а за місяць він уже був митрополитом. Владика Миколай (походив з білого духовенства, не маючи чернечого постригу) тісно співпрацював з НКВС¹². Останнім обновленським архиєреєм у Харкові став 1936 р. архієпископ Іоанн Славгородський.

1923 року місто перетворилося на центр обновленського розколу в радянській Україні. 12-15 лютого 1923 р. у Києві відбувся обновленський Помісний собор, на якому було утворено Всеукраїнське вище церковне управління (ВУВЦУ). На перших порах воно працювало в Києві, а за три місяці переїхало до Харкова, де й почало підготовку до Всеукраїнського помісного собору¹³. Протягом 1923-1924 рр. обновленці організували вікаріальні управління в кожному повіті.

3 2 по 8 травня 1923 р. у Москві пройшов обновленський Помісний собор, у роботі якого брали участь і українські делегати: голова ВУВЦУ архієпископ Пимін, харківський і охтирський митрополит Миколай, Сумський єпископ, вікарій Корнилій. У травні 1923 р. пленум ВЦУ ліквідував «Живу Церкву», «Союз церковного відродження», а на їхній основі заснував т. зв. Російську православну церкву. ВЦУ, своєю чергою також було реорганізовано у Священний Синод. Подібні ухвали з'явилися і в Україні.

Показово, що значна частина православних вірян Харківської єпархії з недовірою ставилася до обновленців, вважаючи їх загарбниками церковного майна. Хоча ті й заволоділи двома третинами храмів Харківської єпархії, під

час богослужінь вони виявлялися майже порожніми¹⁴, тоді як святині канонічної Церкви були переповнені вщерть. Проти розкольників активно боролися і місцеві священики. Радянські правоохоронні органи констатували, що опір обновленцям набуває організованого, загрозливого характеру¹⁵.

На наш погляд, необхідно брати до уваги відмінність між дореволюційним рухом за церковне оновлення та обновленським розколом радянської доби. Дореволюційні прихильники церковного оновлення прагнули звільнити Православну церкву від державної залежності. У радянських обновленців, навпаки, простежується узгодженість дій з антицерковною владою. До більшовицького перевороту 1917 р. реформаційні кола РПЦ хотіли відновити церковні канони, протестували проти архиерейського свавілля й безправ'я священиків і мирян. Обновленці радянської доби відомі бунтом проти законних керівників РПЦ. Обновленський розкол 1920-х років можна назвати реакційним повстанням проти канонічних підвалин Православної церкви. Його головні ватажки жадали влади й заради цього деякі з них були готові на зраду своїх побратимів.

Поява в середині Харківської єпархії УЕ РПЦ т. зв. лубенської течії пов'язана з діяльністю лубенського єпископа Феофіла Булдовського. Він належав до тієї частини українських архиєреїв, які підтримували надання Українській православної церкві (УПЦ) автокефалії. Водночас цей священнослужитель з обережністю ставився до автокефального крила українського православ'я на чолі з митрополитом Василем Липківським. Діючи в межах УЕ РПЦ, владика Феофіл намагався вирішити болюче для українців питання про автокефалію шляхом переговорів.

1921-1922 роки стали провальними у справі здобуття УПЦ самостійності від Московської патріархії. На початку 1921 р. патріарх Тихін ліквідував автономію УПЦ, надавши їй статусу екзархату, а вже у вересні 1922 р. у Києві Собор єпископів під головуванням екзарха митрополита Михайла скасував рішення Українського церковного собору про автокефалію для УПЦ.

У 1924 р. єпископ Феофіл провів перемовини з патріархом Тихоном. Український ієрей зажив слави поборника самостійності УПЦ, що й визначило достатньо прохолодне ставлення до нього в Московській патріархії. Глава РПЦ відхилив його клопотання про підтримку ухвали Українського церковного собору щодо обрання для УПЦ автокефального шляху, а також не затвердив звіт владика Феофіла про організацію з певної частини єпископату своєрідного органу управління (Синоду) справами УЕ РПЦ. Московському патріархові не подобалося, що цю пропозицію озвучив проукраїнськи налаштований священнослужитель. Відтак заснування Синоду УЕ РПЦ патріарх Тихін доручив архиєпископові Іонікію¹⁶.

Не отримавши патріаршого благословення, у 1924 р. владика Феофіл разом зі своїми прихильниками з числа полтавського і харківського єпископату скликав

Собор православних єпископів України. На боці цього архиєрея були єпископи Сергій Золотоношський, Павло Погорелко, Сергій Труфанов, а також колишній керуючий справами Харківської єпархії Іоанікій Соколовський¹⁷.

У РПЦ представників лубенської течії та її очільника Феофіла оголосили розкольниками. 25 грудня 1924 р. 13 українських владик під керівництвом екзарха митрополита Михайла вирішили позбавити єпископа Феофіла та його прибічників єпископського сану й навіть відлучити від Церкви. Та не зважаючи на всі перешкоди, владика 4-5 червня 1925 р. таки скликав у Лубнах Собор православних єпископів України. Головою собору було обрано вінницького єпископа Павла Погорелко, а його заступником – владика Феофіла. Зібрання проголосило себе правонаступником аналогічного Собору православних єпископів України з вересня 1922 р. Крім того, на червневому соборі 1925 р. було прийнято важливі постанови, спрямовані, за словами його організаторів, на збереження канонічності українського православ'я та просування у напрямку полагодження питання автокефалії УПЦ¹⁸.

У межах Харківської єпархії лубенська течія мала незначну підтримку. Її симпатиками здебільшого були самі ж представники цього руху. Загалом на 15 березня 1925 р. в єпархії налічувалося сім церков, які належали до згаданої течії, тобто намагались у рамках УЕ РПЦ, зберігаючи канонічність, здобути для УПЦ омріяну автокефалію¹⁹. На початку 1929 р. у розпорядженні її послідовників уже перебувало 11 храмів Харківської єпархії, а серед духовенства з такими поглядами було четверо єпископів, 23 священники, сім псаломщиків, вісім дияконів²⁰.

Отже, поява автокефальної, обновленської та лубенської течій у середині Харківської єпархії УЕ РПЦ була обумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних чинників, на нашу думку, можна віднести надзвичайну політизацію церковного життя першої чверті ХХ ст.; односторонні державні рішення у справах життєдіяльності Православної церкви, які негативно вплинули на церковний організм; політичні маніпуляції радянської влади релігійними почуттями православних вірян; політику суцільної атеїзації населення. У самій же РПЦ – і в Росії, і в Україні – відчувалася внутрішня криза, породжена неспроможністю тогочасних архиєпископів дати вичерпні правдиві відповіді на болючі питання внутрішньоцерковного буття. Головне з них – автокефалія для УПЦ. Зі свого боку, всі три з названих внутрішньоцерковних течій Харківської єпархії УЕ РПЦ на регіональному рівні в жажливих умовах антицерковної політики радянської влади намагались дати власну відповідь на виклики часу.

- 1 Історія Християнської Церкви на Україні (Релігієзнавчий довідковий нарис). – К.: Наукова думка, 1992. – С. 4.
- 2 Матвеевко М. История Харьковской епархии (1880-1988): Научный очерк / М. Матвеевко. – Х.: 1999. – 227 с.
- 3 Архиепископ Изюмский Онуфрий (Легкий). История Харьковской епархии 1799-2003 / Архиепископ Изюмский Онуфрий (Легкий). – Х.: Майдан, 2009. – 448 с.
- 4 Державний архів Харківської області (далі - ДАХО). – Ф. Р 367. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1.
- 5 Там само. – Ф. Р 230. – Оп. 1. – Спр. 1510. – Арк. 3.
- 6 Там само. – Ф. Р 845. – Оп. 2. – Спр. 877. – Арк. 438.
- 7 Там само. – Ф. Р 230. – Оп. 1. – Спр. 1772. – Арк. 7.
- 8 Там само. – Ф. Р 845. – Оп. 2. – Спр. 877. – Арк. 315.
- 9 Цыпин В.А. История Русской Православной Церкви, 1917-1990 / В.А. Цыпин. – М.: Изд. дом «Хроника», 1994. – С. 58.
- 10 ДАХО. – Ф. Р 230. – Оп. 1. – Спр. 1777. – Арк. 4.
- 11 Известия ВЦИКа. – 1922. – 15 августа.
- 12 Матвеевко М. История Харьковской епархии (1880-1988)... – С. 86.
- 13 Центральний державний архів громадських об'єднань. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1772. – Арк. 61-62.
- 14 Акты Святейшего Патриарха Тихона и позднейшие документы о преемстве высшей церковной власти. 1917-1943 гг. Сост. М. Е. Губонин. – М.: Изд-во Правосл. СвятоТихоновского Богословского Института, 1994. – С. 953.
- 15 ДАХО. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 46.
- 16 Матвеевко М. История Харьковской епархии (1880-1988)... – С. 100.
- 17 ДАХО. – Ф. Р 845. – Оп. 2. – Спр. 822. – Арк. 32.
- 18 Там само. – Спр. 825. – Арк. 8.
- 19 Там само. – Арк. 28.
- 20 Там само. – Спр. 1078. – Арк. 37.

Summary

Mykola Yatsyuk

Innerchurch trends in Kharkov eparchy of Ukrainian Exarchate of Russian Orthodox Church in 20s of the twentieth century

The emergence of innerchurch trends at the eparchy-regional level is considered within the boundaries of Kharkiv eparchy of Ukrainian exarchate of Russian Orthodox Church of the researched historical period. Autocephalous Renovated and lubensky trends within Kharkiv eparchy are considered. A great number of examples are supplied confirming the innerchurch struggle for church buildings and believers; a direct interference of the Soviet power bodies into the activities of the Russian Orthodox Church is proved is demonstrated. The interference has systematic features and led to a permanent crisis in the Orthodox Church environment of Kharkiv region of the researched period.

Keywords: church, innerchurch trends, church schism, Kharkiv eparchy, Soviet power, state, crisis